

I.

BALASSI BÁLINT MŰESZETÉRŐL

BAKÓ DOROTTYA

"Baal borult lelkemet megvigasztalod"

**Balassi két zsoltárfordításának
istenképe**

Balassi istenhite a felekezeti kérdésen túl is igen ellentmondásos. Az összesen husz vallásos verséből összeállítható istenkép három lényeges sajátosságot mutat. Az elsőt Klaniczay Tibor úgy fogalmazta meg, hogy Balassi "vallásos énekeit nem Isten dicséretének a szándéka hívta életre, hanem az ember, a személyes lírikus gondjainak, mondanivalójának a megvallása".¹

Szigeti József jogi aktust lát Isten és a költő között, mikor "a szerződést betartó Istenbe vetett hitről" beszél.² Amadeo di Francesco szerint pedig "már a fiatalkori versektől kezdve megtalálhatjuk a költő Istennel való kapcsolatának jellegzetes passzivitást sugalló jegyeit".³ A megállapítások igazsága legtöbbször a zsoltárokon törik meg, mivel leginkább ezek okozták az ellentmondásokat Balassi istenes költészetében.

Különösen az 54. és 148. zsoltár fordítására alkalmazhatók nehezen az általános kategóriák. Mindkét zsoltárt Bézától fordítja Balassi.⁴ (A Deus per nomen tuum kezdetű első istenes periódusában, a Menyei seregek címűt Braunsbergben). Dolgozatom célja az eredeti latin szöveg és Balassi fordításának összevetésével rámutatni a különbségek okára, majd ezeket tematikus sorrendbe állítva megmutatni a költő e két versében jelentkező istenszemléletét és viszonyát ehhez a káphez.

.□.

Az 54. zsoltár fordítása⁵ Balassi válságos periódusában készült. A házassága körüli bonyodalom, a teljes létbizonytalanság, súlyos betegsége szükségszerűen fordította Istenhez.

Prózát ültet át versbe, így tehát a formát teljesen szabadon választja, nincs befolyáselő tényező sem. A hatsoros versszakokban négy különböző hosszúságu sort használ, rendre 12, 12, 15, 15, 7, 11 a szótagszám. Ennek következménye a szaggat-

tottság, nyugtalan vibrálás. Ráadásul a sorok nem tagolódnak olyan világosan ütemekre, mint ahogyan azt Balassitól megszoktuk. Az ütemezés, Balassi költészetében páratlanul, elmosódott. Például a "Sürgetik lelkeket, mert szörnyű halálomra járnak" szinte ritmizálhatatlan. Így ritmust inkább csak a gondolatok adnak. Ez a formailag meglévő zaklatottság alátámasztja, illetve fokozza a feszültséget, mely azután a biztonságkeresésben próbál feloldódni.

Pszichológiailag érthető, hogy a teljes bizonytalanságban élő, a mélyponton lévő ember igyekszik felnagyítani annak erejét - legalább önmaga előtt -, akihez segítségért fordul, s ez talán nem is tudatos. Így kerülnek olyan jelzők a versbe, melyek az eredetiből hiányoznak.

per nomen tuum - nagy nevedért
robore tuo - győzhetetlen erőddel

Ez a biztonságkeresés első fázisa. A második az, hogy a költő igyekszik a maga buzgóságát bizonygatni, vagyis azt, hogy ő megérdemli a kegyelmet.

/Deus audi / precationem meam - /Hallgasd meg már / sok
imádságimot / uram énnékem/

Ugyanakkor a megszólítás /Deus/ elkerül a sor elejéről, s helyére a "hallgasd" lép, egyértelműen a könyörgő mozzanatra helyezve a hangsúlyt. A Deus pedig átalakul "uram"-má, sokkal bensőségebb hangulatot nyerve ezzel. Balassi mintegy jelzi a kapcsolatot kettejük között (ez a társként kezelt Isten megjelenésének első mozzanata, később többször találkozunk vele), így nagyobb jogalapot nyer a könyörgésre.

Az első versszak utolsó három sora az eredetiben nincs meg, ezt Balassi tette hozzá. Elhagyja a latin szöveg ismétlődését (Deus audi precationem meam: attende ad verba oris mei), s helyette egy finom figyelmeztetést iktat be: "Ne feledkezzél teljességgel így el én felőlem"; (ezzel is társként kezeli az Istent.) Külön hangsúlya van itt az ige-nek: a jelenre utal. Majd egy paradoxon következik: "Bizonyos reménségem", hiszen

a két fogalom ellentétes, de talán éppen ezért olyan találó a kifejezés. Balassi ismételi, mint az eredeti szöveg, de nem a meghallgatás, hanem a segítségkérés mozzanatát ("tarts meg", "állj bosszut", illetve "Segéll, most ideje, légy jelen nékem"), s ezzel ide helyezi a hangsúlyt, ami az élethelyzetét tekintve teljesen logikus. De jelen van benne az is, hogy Balassi nem könyörög annyit istenéhez (noha a "hallgasd" élhangsúlyos helyzetbe került), s hogy ennek ellenére tevékeny segítséget vár tőle.

Míg az első versszak könyörgés, a második pontos helyzetleírás, az Istenhez fordulás indoklása. Itt is jellemző a tulás, a nehézségek nagyítása, melynek szerepe az, hogy ennek segítségével próbálja a költő a mielőbbi isteni beavatkozást elérni.

alieni - nagy sokan

Az is érdekes, hogy nem szó szerint fordítja az alieni szót. Tehát az ellene fordulók számára nem idegenek. Az állítólag hűtlen feleségére célozna? A tulás a következő sorban is megvan, az ellenség istentelenségét hangsúlyozandó.

qui non posuerunt Deum in conspectu suo
Olyanok, kik veled semmit nem gondolnak

Ujra társsá avatja itt az Istent a "veled" megszólítással.

Balassi nem veszi át a "formadibiles homines" kifejezést, hogy miért nem, az csak a harmadik versszakban derül ki. Itt szerepel ugyanis az alábbi mondat:

veritate tuo succide illos
Igazsággal az álnok szüveket is megrontod.

Béza prózája ezen a ponton csap át felszólításba, ezt Balassi nem követi (noha az első versszakban megtette). Másfelől Balassi kikerüli a succido ige hihetetlen keménységét, s a sokkal lágyabb megrontod igével fordítja, bár minden jogos gyűlöletét megérdemlő ellenségeiről van szó. Bizonyos humanitás mutatkozik itt az ellenséggel szemben, a bosszut, a kölcsön megadását ugyan kívánja Istentől a költő, de bántódásukat nem. Ezért nem lehetnek a rátörő emberek félelmetesek, borzasztóak,

Balassi meglátja az ellenségben is az embert, mely mindenképpen méltó tiszteletadásra.

A "Sürgetik lelkeket" ismét hangsúlyozza, mennyire fontos a segítség. A szokásos nagyítás itt terjedelmes beleköltéssé válik. Most a latin szövegben nincs iaméltés, de Balassi megtartja az előző formát, máresak azért is, mert a ritmus töredesettsége miatt szüksége van a gondolatritmus összetartó erejére. Előbb kitalálja, hogy ellenségei "szörnyü halálomra járnak" (ez a tulás, főleg a jelszó miatt), majd következik az előző versszakbeli "bizonyos reménségem" párhuzam, az "Én penig segítségül csak téged egyedül várlak", s végül az iaméltelt segítségkérés:

Im majdan elfogyatnak

Ha elhadsz és torkokban vetsz azoknak.

A harmadik versszak ismét a bensőségesebb viszony kialakítására törekszik.

Ecce Deus auxiliator est mihi

Én életemet, uram, te támogatod

A két személyes névmás exponált helyen áll, mindkettő szólam kezdetén, ezzel szinte utalnak egymásra, az én - te viszonyra. Hogy Balassi nem teljes mértékig alárendelődött lény, mutatja, hogy az én áll elől.

Nagyon lényeges, hogy Béza következő mondata (Dominus est inter fulcientes animam meam) Balassinál nem szerepel. Tehát Balassi nem ismer el semmilyen fenntartót Istenen kívül (volt már a versnek ilyen részlete: csak téged egyedül). Ez pedig azt jelenti, hogy végtelenül mély, a külvilágot, társas kapcsolatokat teljesen kizáró hittel állunk szemben.

Balassi istenképéhez hozzátartozik még egy mozzanat, a vigasztalás. A harmadik versszak második sora ("Bual borult lelkeket megvigasztalod") nem szerepel a latin szövegben. Ez méginkább feltételezi, hogy az ő számára nem megfoghatatlan transzcendens lény az Isten, hanem társ, aki vigasztal. Ez pedig az egyén önmagában kinunkált hitének talán legmagasabb foka. Másrészt pedig ez a sor kinszó egyedüllétet árul el, a

valódi társak hiányát, s ez okozza, hogy Isten lépett elő vigasztalóvá.

A versszak következő sorairól már volt szó, majd az utolsó két sor, a szokásos beleköltés, a segítségkérés következik. Ez a motívum három versszakon át mindig a szakasz külön világához alkalmazkodva jelenik meg. Így először felszólítás, majd Balassi bemutatja ennek segítségével, hogy mi lesz vele, ha Isten nem segít, s most itt - egyben utoljára - a kijelentő móddal szinte szuggerálva éppen ezt a segítséget rajzolja meg. Amaz egy felszólítás után a második és harmadik szakasz zárásában egy alternatívát kínál szinte Istennek, válasszon a két lehetőség közül ő maga.

A negyedik versszak azt a dicséretet írja le, amelyet Isten kap, ha segít, azaz a pozitív jövő képét. Csodálatos fordulat a "szövem szerint" (voluntarie helyett). Az öröm és a tisztelet Balassi hozzátétele, a Nomen jelzői is: felséges, nagy.

Voluntarie sacrificabo tibi: celebrabo Nomen tuum Jehova

Te néked akkor hálát adok örömmel,

Áldozom szüvem szerint szép dicsérettel,

Az te felséges nagy nevedet áldván tisztelettel.

Szinte az ujjászületés várja Istentől: "Mint te teremtetted ember járhatok bátor szüvel."

Valóban jogi viszonyról van itt tehát szó? Igaza van Bóta Lászlónak, mikor ezt írja: "Balassi több helyen tesz olyan ígéretet Istennek - nemcsak a zsoltárfordításokban, ahol ez a fordulat a bibliai szövegnek gyakran visszatérő eleme -, hogy ha meghallgatja kérését, ellenségein bosszút áll s őt elesettségéből felemeli, akkor dicséretet mond nevének".⁶ Ez az első látásra valóban polgári racionalitásnak tűnhet, de nem szerződő felek, hanem vigasztaló társak között létrejött kapcsolatról van szó. Az Amadeo di Francesco által hangsúlyozott passzivitás⁷ itt nem érvényesül, ebben a versben nem áll meg az, hogy Balassi "nem képes felsőbb lényel való közvetlen párbeszédre".⁸ A költő éppen ezt kísérli meg létrehozni, mikor sok imádságára hívja fel Isten figyelmét. Ugyanakkor nem könnyörög, ebben mutatkozik meg felemelkedése Istenhez. A más ver-

sekre annyira jellemző büntudat itt nem jelentkezik, Balassi tisztán, emelt fővel áll Isten előtt, és mutat rá bűnös ellenségeire.

A költő és Isten kapcsolatát imádság, illetve a vigasztalás, segítség biztosítja. Balassi hisz abban, hogy ha a bűnös világban tiszta marad, s az imában kontaktust keres az urral, az segíteni fog. Ezért az utolsó versszakot, a dicséret ígérését nem tartjuk a jogi kapcsolat kötelező tartozékának, hanem átélte, szívből jövő hálaadásnak. Az Isten segítsége nélküli jövő képének felmutatása valódi félelmet takar. Erre a versre érvényes tehát az a megállapítás, hogy "Balassi nem harcolt, hanem csodás menekülés illuziójába menekült".⁹ Harcolt ő a kapcsolatteremtésért, s a menekülés nem illuzió, hanem hit volt számára. A dolgozat legelején említett három sajátosságból tehát csak az első igaz erre a versre, az is csak annyiban, amennyiben a lírikus gondjainak megvallása a vers indítóoka és nem a dicséret szándéka, de ez utóbbinak is el kell következnie, ha Isten segít. A dicséret távolabbi cél, de potenciálisan már létezik a versben.

.□.

A másik vizsgált vers, a 148. zsoltár fordítása Braunsbergben készült.¹⁰ Braunsberg, a jezsuita kolostor hosszú idő után a nyugalmat hozza meg Balassi számára, a lelkiismeretvizsgálatoknak, az önmagával való szembesülésnek az időszakát.

Béza 51 sorát 14 háromsoros versszakba fordítja Balassi. Az első négy szakasz az égieket hívja fel Isten dicséretére, az ötödik ezt indokolja. A következő hét szakasz a földiekhez (természethez és emberekhez) szól, a nyolcadik itt is a dicséretre való felhívást indokolja, majd még egy felszólítás következik (később látni fogjuk, erre miért van szükség). A két rész felépítése bizonyos szabályszerűséget mutat, így az ötödik versszak után nagyobb váltás következik (ezt bizonyítja az indítás: "menyei", és a hatodik szakasz első szava is: "földnek"). Ennek alapján felállítható egy $5/9 = 9/15$ viszony, mely jó közelítéssel az aranymetszés számát, a 0,61804-et adja. Az eltérés az $5/9$ -nél 0,62, a $9/15$ -nél ennek fele, 0,31.

Komlowszki Tibor írja: "A jellegzetes arány jegyében fogant Balassi-versek három kivételével, akár istenes versekről, akár a Julia-énekekről van szó, Balassi öngyötrő, kiutat kereső válsághangulatot megidéző énekei közül valók". Majd néhány sorral alább: "A költészetben, zenében ... jobbára nem a harmónia, nem a derüesebb attitűd kifejezhetőségét segíti (ti. az aranymetszés) a kompozíció vonatkozásában."¹¹

Most kell visszatérnünk a látszólag oda nem illő utolsó versszakhoz. Az 5+8=13 valóban sokkal tökéletesebb aranymetszést alkotna, ebből a szempontból a versszak fölösleges. De megléte Balassi ismétlődő szerkesztésére utal. Az első és 14. szakasz ugyanis párhuzamos egymással.

menyei seregek - "dicsérjétek menybe" és
"szent serege"

Urat öröké ti mind dicsérjétek - Öröké szent
nevét dicsérjétek

S ez nem öncélu szerkesztési formula, mivel ezzel a hivatkozást szinte a boldog égi seregek magasságáig emeli. A tudatosságot a latinból való eltérés is mutatja az utolsó versszakban:

sacrum hominum genus - szent serege

A hatodik versszakkal kezdődő szerkezeti egységben Balassi olyan mértékben tömörít, hogy semmiképpen nem tudta volna még rövidebben nyolc szakaszban megírni ugyanezt. Tehát a látszólag odavetett, de rendkívül fontos utolsó szakasz ellenére az aranymetszés meglétét valósnak tarthatjuk. Ez pedig, mint láttuk, legtöbbször valamilyen diszharmóniát okoz. Egészen rejtetten tehát ebben a versben is - legalább formailag - meghuzódik bizonyos zaklatottság, noha már közel sem annyi, mint az előző zsoltárban. A kolostori atyák valóban megbékítették a bujdosó költő lelkét Istennel, mint ahogy azt Szőnyi György Endre megállapította,¹² de a nyugtalanságot nem tudták belőle kiűzni.

S most nézzük a fordítást. Rögtön az első sorban Balassi betölt egy jelzőt, de már - élethelyzete változván - nem a nagyítás igényével.

Felix siderea turba sedens domo
Menyei seregek, boldog tiszta lelkek

Jezsuita kolostorban lévén, természetes, hogy akkori életfelfogásában a boldogság a tisztasággal együtt járt, de hogy már korábban is jelentős volt számára ez a fogalom, ezt láttuk az előző versben.

A latin szöveg harmadik sora ("Vos, inquam, aetherei luminis incolae") Balassi számára felesleges ismétlődés, így elhagyja, s a helyére - bár a vers az égből indul - becsempészi az embert (talán ezt is az utolsó versszak párhuzama kedvéért?): "Emberi nemzetre kik az Égből néztek".

"Patris iussa renuntians" - mondja Béza, "...az urnak követi, kik vattok" - mondja Balassi, tehát nála az Isten nem parancsol, hanem követet küld. Ez is bizonyítéka annak, hogy az ur nem felsőbbrendű, elérhetetlen lény, hanem társ. Sőt, a követküldés mozzanata azt sugallja: egyenrangúbb társ, mint az előző kép, a vigasztaló Isten.

Béza általánosságban beszél az Isten körül állókról (felix turba és agmina), Balassi pedig differenciál. Az általa elképzelt menyországban az angyalok és szentek mellett a tiszta lelkek élnek az ur közelében.

A "menyei seregek" után az ég élettelen lakói felé fordul a költő. Balassi modernizálja a középkorias képeket, melyek Béza fordításában még szerepelnek. Így lesz a "Suspensus seriis fornicibus mare" megszólításból az új világkép megfelelően "S az nagy tengerekkel együtt minden vizek".

Az ötödik szakasz a dicséret indoklása. Itt Balassi tömöríti ugyan az eredetit, de nem változtat rajta lényegesen.

Bézánál: Namque hic est Opifex unicus omnium

Nutu cuncta creans, cuncta regens sus [!]

Et quodcumque semel constituit potens,

Fixum perpetuo limite continet.

Balassinál: Mert csak ő egyedül minden teremtetője

S mindent bir, valamint magában rendelte

Megmarad mindenek ellen ő szerzése.

A hatalmas, erős, minden bíró Isten képe él tehát Balassiban. S ez a lény küld követeket, bánik az emberrel társként, ami feltétlenül biztonságtudatot ad. Míg tehát az előző versre a biztonságkeresés volt jellemző, itt a megtalált támaszról beszélhetünk.

A vers második szerkezeti egysége a hatodik versszakkal kezdődik. Balassi elhagyja a Föld hosszadalmas megszólítását és a fürdők említését, s helyette élőlényekkel népesíti be Béza élettelen világát:

Tellus hunc pariter quamlibet infima
Et que traicitis caerula balnae;
Földnek kerekése minden állatokkal
Vizben való halak tengeri csudákkal;

Ezután következnek a veszélyek, különböző természeti csapások, Az örvényt átveszi Bézától Balassi, a villámokat is (logikusan írja mellé a mennydörgést), megmarad a hó, a jégeső kőesővé válik Balassi szóhasználatában, de hozzá jön a háboru, szélvész, csattogás. Nagyon fontos - mert Balassi békevágyát mutatja - a háboru beiktatása, természeti csapásként felfogva. "Az ember felmagasztosításának ebben a századában soha nem látott emberirtás vált általánossá"¹³ - mondja Klaniczay Tibor. A valálsháboruk, a török pusztítás ellen a humanizmus alapján tiltakoznia kell Balassinak, ez nem áll ellentétben a katona-költővel.

Még lényegesebb, hogy ezeket a természeti jelenségeket az eredetiben Isten hívó szava idézi elő:

Grando fulgaribus, fulgura grandine
Permixa et gelida cum glacie nives
Tempestasque Dei vocibus excita
Aeternis dominum carminibus cane.

Balassi ezt elhagyja. Ezek az ember szempontjából negatív természeti jelenségek. Balassi istene nem idézheti fel ezeket hívó szavával, nem okozhat nehézségeket azoknak az embereknek, akikhez ő követet küld.

A latin szöveg élesen elkülöníti az egyik refrén betoldásával az élettelen világot a természet élő alkotóelemeitől. Balassinál nincs meg ez az elválasztás, a kettő még versszakon belül is összefolyik.

Tenger mély örvényi, menydörgés villámás
Kőeső, hó, szélvész, háboru, csattogás,
Hegyek, völgyek s nyárban fejező sok havas,

Szép halmok, zöld ággal ékesült kis dombok,
Fák, kik külemb-külemb szép gyümölcsöt hoztok

A fordítás itt viszonylag pontos, lényeges különbség nincs.

Montes aeriis nubibus semuli
Colles papineis frondibus obsiti
Incurvi omnigenis fructibus arbores

Elmarad viszont a magyar tájnak nem megfelelő "Cedri nubifero vertice nobiles", s a helyébe két olyan sor kerül, amelyek Balassi költészetének sztereotípiái közé tartoznak, s a természetközelségben élő ember képét idézik elének.

S füvek, kik gyönyörű szaggal illatoztok
Sok színben tündöklő ékes szép virágok

A kozmikus nagyságu képektől a legapróbbig jut el Balassi. "Természetesen a kozmikus természetfelfogás már érvényesült az eredeti zsoltárszövegben is, de Balassi költészetére jellemző módon most gazdagabb lesz, indulattal, erővel, az autentikus költészet varázsával telik meg".¹⁴

A versnek embereket megszólító része az eredetinek megfelelően az uralkodókhoz fordul először. Szőnyi György Endre mutatta itt ki Machiavelli hatását, mely a refrén fenyegető keménységében található ("Öröké dicsérvén az urat féllétek!"). "Balassi itt kifejezetten az uralkodókat figyelmezteti az istenfélelem megtartására - írja Szőnyi György Endre - amelyen hatalmuk nyugszik."¹⁵ Ezért maradt tehát ki a magyar szövegből a "plebs imperio subdits principum".

Már többször láttuk, mennyire fontosnak tartja Balassi a tisztaságot. Ismét előjön ez a különböző életkorok megszólitásánál:

Et vos, o pueri, vos, quoque virgines
Et lanugo quibus prima notat genas,
Vitae et qui spatium curritis ultimum,
Aeternis dominum tollite laudibus.

Balassinál ez két sorra tömörül:

Együgyü gyermekek, kegyesek, szép szüzek,
Felserdült ifjakkal böcsülletes vének

Az életkoránál fogva nem a tisztaságra asszociálható korosztályból tehát csak az ennek a kritériumnak megfelelőkhöz szól.¹⁶

A 13. versszak ismét indokolást tartalmaz, a párhuzamnak megfelelően kapcsolatba is hozható egy része az ötödik szakasz második sorával:

S mindent bir, valamint magában rendelte
illetve:

Neki enged Tenger, Meny s földi kerektség.

Az utolsó versszak szerepét már láttuk, de néhány szót kell még szólni a refrénekről. Béza mindössze kettőt váltogat (Aeternis dominum tollite laudibus és Aeternis dominum carminibus cane). Balassi tizszer ismétli ezeket, de csak a gondolatot, a forma mindig változik. Az elosztás is egyenletes, noha a latin szöveg 11 refrénjéből hét az első 16 sorban van.

Amedeo di Francesco mondja Balassi második istenes korszakáról: "A zsoltár magasba szárnyaló, szívhez szóló énekké lesz, amely átjárja az emberi lélek és környező világ minden titkos zugát. Ezekben a költeményekben Balassi hangja személytelenné válik, hogy ezáltal egy nagy egyetemes nézőpontból át tudja fogni az egész teremtést."¹⁷ A hang valóban személytelen, de a költő közelebb áll istenhez, mint valaha is állt. A két vers istenszemléletét összehasonlítva láthatjuk, hogy a Deus per nomen tuum feltételesen vigasztaló istene követet

küld, a kapcsolatteremtésre irányuló törekvés sikerrel járt. A társi viszony erősödött. Ez az Isten nem idéz fel olyan természeti jelenségeket, melyek az emberi méltóságot megaláznák, félelmetesek lennének. Így nyilvánvaló, hogy Balassi nemcsak azért nem könyörög ellenségei fizikai bántódásáért, mert humanista, hanem azért is, mert Isten ezt a kérést amugy sem teljesítené.

Mi a versek optimista csengésének az oka? Miért állítja Balassi Istenről, hogy "bizonyos reménségem"? Németh G. Béla az Adj már csendességet című versről szóló tanulmányában¹⁸ a középkori és a barokk versekben a reménykedés reális alapjaként a mindenható Isten kegyelmét jelöli meg, míg a reformáció korának irodalmából (az előző motívum megtartása mellett) az igazságosság alapján ítélő Istennel való szövetséget emeli ki (ez utóbbit mentális reményszerzésnek nevezi).

Ebben a két versben Balassinak nincs szüksége az isteni kegyelemre, hiszen ő tisztának érzi magát. Ezért is reménykedhet Isten igazságosságában, hitetlen, bűnös környezetével szemben. Az az igazságosság, amely megmentette, jutalmazta őt imádságaiért és büntelen életéért (vagyis alkalmat teremtett a nyugalomra, melyből megszületett a Menyei seregek), bosszút is áll ellenségein. De a bosszu nem kegyetlen, s ezt már az isteni kegyelem okozza.

A reformáció korának szövetségkonceptiója és a középkor kegyelem-tana így ötvöződik egységgé a két zsoltárfordításban, a Deus per nomen tuum-ban és a Menyei seregekben.

Jegyzetek

- 1 Klaniczay Tibor: A szerelem költője. MTA I. OK 1961. (XVIII) 186.
- 2 Szigeti József: A fiatal Balassi Bálint. In: A mű és kora. Bukarest, 1970. 262.
- 3 Amedeo di Francesco: Balassi Bálint költészetének manierista vonásai. ItK, 1976. 645-46.
- 4 Bizonyítja Waldapfel József Adalékok Balassi istenes énekeinek mintáihoz ItK, 1927. 80-83. c. munkájában. Uo. a Psalmorum Sancrorum Libri Quinque vario carminum genere Latine expressi, et argumentis, atque paraphrasi illustrati. Secunda editio ... Theodoro Beza Vezelio auctore ... Genevae 1581. (Az 1579-es első teljes kiadásnak a zsoltárok tekintetében változatlan lenyomata) alapján közli a szöveget.
- 5 Balassi verseit a Stoll Béla által gondozott kiadásból veszem. Balassi Bálint összes versei, Szép magyar comoediája és levelezése. Bp. 1974.
- 6 Bóta László: Balassi istenes verseinek kronológiájához. ItK, 1954. 423.
- 7 Di Francesco: i.m. 651.
- 8 Uo. 646.
- 9 Uo. 651.
- 10 Bizonyítja Szőnyi György Endre: Machiavelli-hatás Balassi költészetében. ItK, 1976. 694-96.
- 11 Komlószi Tibor: Balassi és a reneszánsz arány-szemlélet. ItK, 1976. 581.
- 12 Szőnyi: i.m. 695.
- 13 Klaniczay Tibor: A reneszánsz válsága és a manierizmus. ItK, 1970. 421.

- 14 Di Francesco: i.m. 654.
- 15 Szőnyi: i.m. 695.
- 16 A "kegyesek" Balassi szóhasználatában nem a tisztaságot sugallja általában, de itt a "böcsülletes" szó hangsúlya miatt csak fiatal lányok vagy szeretetreméltó lányok jelentésben szerepel.
- 17 Di Francesco: i.m. 654-55.
- 18 Németh G. Béla: A könnyörgés artikulációja a reménység jegyében. Uj Irás, 1977. 4. sz. 11-20.